

"בית כנסת"**חלק א: מקורות [הבסיס]****זהר:**

[הקדמה קפד, ועיין שם עוד : ...והעמידוהו כך, שאדם אינו צריך להכנס לבית הכנסת, אלא אם נמלך מתחילה (דהיינו שמקבל רשות) באברהם יצחק ויעקב, משום שהם תקנו התפילה לפני הקב"ה, זה שאמר, ואני ברוב חסדך אבא ביתך, זהו אברהם, (שהוא חסד), אשתחוה אל היכל קדשך, זהו יצחק (שמצדו נקראת המלכות היכל), ביראתך, זה יעקב, (שה"ס ת"ת הנקרא נורא), וצריך להכלל בהם תחילה ואחר כך יכנס לבית הכנסת ויתפלל תפלתו, אז כתוב ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.]

תלמוד בבלי:

ברכות ו א : תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת, שנאמר אלקים נצב בעדת א-ל, ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם, שנאמר אלקים נצב בעדת א-ל.

שם ו ב : אמר רבי חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה, אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט, שנאמר נרדפה לדעת את ה'. אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחלין רבנן שבתא, כיון דשמענא להא דרבי תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת, שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו', אנא נמי רהיטנא...

שם יז א : א"ל רב לרבי חייא נשים במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנווי גברייהו בי רבנן...

שם מז ב : [עשרה ראשונים נוטלים שכר כולם] ואמר ר' יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים, שאפילו מאה באים אחריו קבל עליו שכר כולם, שכר כולם סלקא דעתך, אלא אימא נותנין לו שכר כנגד כולם.

מגילה כח ב, וראה שם עוד : שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא עשיתי קפנדריא [דרך קיצור] לבית הכנסת...

שם כח ב, וראה שם עוד : ועוד א"ר יהודה בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, [ואין שוטחין על גגו פירות ואין עושין אותו קפנדריא], שנאמר והשמותי את מקדשיכם, קדושתן אף כשהן שוממין, עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש. תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש, אין אוכלין בהן ואין שותין בהן

[ואין ניאותין בהם] ואין מטיילין בהם ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ואין מספידין בהן הספד של יחיד, אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים...

כתובות קה א : והאמר ר' פנחס אמר רבי אושעיא שלש מאות ותשעים וארבעה בתי דינין היו בירושלים, כנגדן בתי כנסיות, וכנגדן בתי מדרשות וכנגדן בתי סופרים...

סנהדרין יז ב : ותניא כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה... ובית הכנסת...

חלק ב: פרשנים

אבות דרבי נתן:

פרק יב י : [המשכים לביה"כ הקב"ה מברכו לעולם הבא] הוא היה אומר אם תבא לביתי אני אבא לביתך, למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכות אותי, אם תבא לביתי אבא לביתך כיצד, אלו בני אדם שמשכימים ומעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הקב"ה מברכן לעולם הבא, [כענין שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו'...]

מדרש רבה:

במדבר יא ג : דבר אחר דומה דודי לצבי, מה הצבי הזה מקפץ ממקום למקום ומגדר לגדר ומאילן לאילן מסוכה לסוכה, כך הקב"ה מדלג ומקפץ מכנסת זו לכנסת זו, כל כך למה, בשביל לברך את ישראל, שנאמר (שמות כ') בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו'.

דברים שם ד : דבר אחר א"ר יהושע א"ר נחמן כל מי שבא לבית הכנסת ושומע דברי תורה, זוכה לישוב בין החכמים לעתיד לבא, שנאמר (משלי ט"ו) אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין.

קהלת ט א : ובשעה שישראל נפטרין מבתי כנסיות ומבתי מדרשות בת קול יוצאת ואומרת, לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמעה תפלתכם לפני כריח ניחוח.

שם כא : ...שבשעה שהזקן יושב ודורש ועונין אחריו אמן, יהי שמו הגדול מבורך, אפילו יש לו שטר גזירות של ק' שנה הקב"ה מוחל על כל עונותיו...

מדרש הגדול:

במדבר ח א : דבר אחר על כן באורים כבדו ה', מלמד שישראל חייבין להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהן כמקדש, שנאמר ואהי להם למקדש מעט (יחזקאל י"א ט"ז), מה מקדש לא היה הנר כובה בו, כך ישראל חייבין להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות...

רבינו בחיי:

כד הקמח בית כנסת : גדול כח בית הכנסת שהוא דוגמת בית המקדש, ועל כן נקרא מקדש מעט, וכן דרשו רז"ל בפרק בני העיר: ואהי להם למקדש מעט - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, והתפלה נשמעת שם יותר, לפי שהכל מתקבצין שם, ואין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים... אמר ר' סימון אימתי הקב"ה מתעלה בעולמו, בשעה שישראל נאספין בבתי כנסיות ובתי מדרשות... וכשם שנבנה בית המקדש בגובה ההר, כך נצטוינו להגביה בית הכנסת יותר משאר הבתים. וכל היושב שם ראוי שילבש אימה, כי כן נצטוינו ליראה מפני אימת שכינה, וכמו שאמרו רז"ל: המתפלל צריך לראות כאילו שכינה כנגדו.

כל הבונה כותל אחד בבית הכנסת או שום בנין, אפילו דבר מועט, ואפילו קבע שם מסמר לצורכו ולתיקונו הרי זו זכות גדולה, שענין בית הכנסת מצוה כללית, ותחתיה מצוות פרטיות רבות מאד.

חלק ג: מאמרים**מאמר א:****מצוות בניית בית כנסת**

בכל מקום בו מתגוררים עשרה יהודים, מצווה עליהם לייחד לעצמם בית כדי שיתפללו בו את תפילותיהם, ובית זה נקרא בית כנסת (רמב"ם הל' תפילה יא, א). חשוב לציין שבית הכנסת אינו רק כלי עזר לקיום התפילה במניין, **אלא בית הכנסת הוא מקום קדוש שהשכינה שורה בו, ומצווה גדולה לבנותו.** שנאמר (שמות כה, ח): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ואמנם ברור שעיקר כוונת הפסוק להורות על בניית בית המקדש, אבל ענף שמתפשט ממצווה זו הוא המצווה לבנות בית כנסת. שכן מטרת שניהם אותה מטרה, לקרב את ישראל לאביהם שבשמיים, ועל ידי כך לקדש את שמו של ה' בעולם. וזהו שאמר הנביא יחזקאל (יא, טז): "ואהי להם למקדש מעט", ופירש רבי יצחק: "אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות" (מגילה כט, א). במלים אחרות, הקדושה ששורה בבית הכנסת היא מעין הקדושה ששורה בבית המקדש. במיוחד לאחר שנחרב בית מקדשנו, וגלינו מארצנו, ואף השכינה גלתה עמנו, ואין אנו יכולים לעלות ולהראות לפני ה' אלקינו - **בתי הכנסת ובתי המדרש הם המקומות שבהם אנו יכולים לשמר את זכרון אותה התגלות שכינה שהיתה בבית המקדש. וכן התפילות שנאמרות בבית הכנסת נתקנו כנגד הקרבנות שהוקרבו בבית המקדש.**

כיוון שהשכינה שורה בבית הכנסת, גם אדם שאיחר לתפילה במניין, מצווה שיבוא לבית הכנסת להתפלל שם ביחידות (ברכות ו, א; שו"ע או"ח צ, ט). נמצא אם כן שהקמת בית הכנסת נועדה לשתי מטרות, **האחת לסייע לקיומן המסודר של התפילות, והשנייה לשמש כמקדש מעט, שהוא מעין זכר והתפשטות מקדושת בית המקדש.**

כיוון שמעלת בית הכנסת חשובה כל כך, ניתן לכפות את הקהל לבנותו. ואם ישנם יהודים שאינם מעוניינים להשתתף בתשלומים לבניית בית הכנסת, **על פי ההלכה, יכולים יוזמי בניית בית הכנסת לכוף את כל הציבור להשתתף במימון הבניין (שו"ע קנ, א)**. באופן כללי חלוקת התשלומים היתה נקבעת על פי העושר, העשירים היו משלמים יותר, והעניים פחות. כיום ישנן קהילות שמממנות את בניית בית הכנסת על ידי מכירת מקומות הישיבה בבית הכנסת, כאשר המקומות הקדמיים עולים יותר ואלו שמאחור פחות, וכל אחד מחליט איזה כסא ברצונו לקנות. וישנן קהילות שקובעות היום סכום שווה לכולם.

בני קהילה שאין ביכולתה לממן בניית בית כנסת, עליהם לשכור לעצמם מקום לתפילה, וכשיתעשרו יבנו בית כנסת קבוע (מ"ב קנ, ב).

אחדות ישראל בבית הכנסת

כידוע ישנה מצווה לבנות בית כנסת, אלא שלעיתים מתעוררת שאלה, כאשר ישנו בית כנסת אחד באזור, ומקצת מן הקהל רוצים להקים לעצמם בית כנסת אחר, האם גם במקרה כזה ישנה מצווה להקים בית כנסת, או שמא המצווה היא דווקא להישאר ולהתפלל ביחד?

אם בית הכנסת הקיים צר מלהכיל את כל המתפללים, ולא ניתן להרחיבו, בוודאי שיש מצווה להקים בית כנסת נוסף. אבל אם יש מקום בבית הכנסת לכל תושבי האזור, אזי ברור שעדיף להשאר ביחד, שכן ככל שיתרבו מספר המתפללים בבית הכנסת כך תהא התפילה מהודרת ומכובדת יותר, שנאמר (משלי יד, כח): "ברוב עם הדרת מלך". **בנוסף לכך יש לדעת כי האחדות היא ערך עליון, וכפי שאמרו חז"ל, שבזמן שישראל מאוחדים אפילו אם יש בהם חטאים, הקב"ה מסייע בידם לנצח את אויביהם**, אבל כשיש ביניהם פירוד, מחלוקת ולשון הרע, אף שיש בידם מצוות רבות, אין הקב"ה מסייע בידם, והם ניגפים לפני אויביהם (עי' דברים רבה ה, ו).

לכן, למרות שיתכן וחלק מן האנשים ירגישו נוח יותר להתפלל במניין קטן שינהג בדיוק לפני נטיית רוחם, מכל מקום עדיף שכל אחד יוותר מעט כדי לשמור על אחדות הקהילה (מ"א קנד, כג, בשם רא"ם ומשפטי שמואל). **כאן המקום לציין, שעיקר שמו של בית הכנסת נקרא על שם האחדות, שהוא מכנס את כולם יחד**. אבל אם המציאות היא, שלא ניתן להתגבר על הבדלי ההשקפות והנטיות, ופעמים רבות בני הקהילה אינם מסוגלים להשאיר את המחלוקות מחוץ לבית הכנסת, והריב מגיע עד לתוך הקודש פנימה, ומפעם לפעם פורצות קטטות אודות כיבודים ועלבונות, במצב כזה עדיף שייפרדו ויקימו בית כנסת נוסף (מ"ב קנ, ב, עפ"י רדב"ז ח"ג תע"ב).

עוד חשוב להדגיש, שלפעמים מבחינה עניינית ראוי להקים כמה מניינים באותו בית כנסת. מניין אחד למאריכים ואחד למקצרים, אחד לאלו שרוצים שכל החזנים יהיו זקנים ומנוסים, ואחד לאלו שרוצים לשתף את הנוער בתפילה. במקרים כאלו אין להתנגד להקמת מניינים נוספים, אלא שיש לשקוד על קיום תפילות ואירועים כלליים שבהם כל הציבור יתאחד. וכדי שהדברים יסודרו כהלכה, רצוי מאוד שהרב המקומי יהיה שותף מלא בעיצוב המניינים השונים, תוך הדגשת האחדות היסודית שבין כל חברי הקהילה.

סגולות בית הכנסת

[כדי להבין את ערכו העצום של בית הכנסת, יש להקדים ולומר, שקיומו של עם תלוי בארצו. ולכן כל עם שנאלץ לגלות מארצו, תוך זמן קצר איבד את זהותו ונטמע בין בני המקום שאליו גלה. העם היחידי שנשאר חי וקיים בלא שהמשיך להתגורר בארצו היה עם ישראל. במידה רבה היה זה בזכות בית הכנסת, שכן בית הכנסת הוא מעין שלוחה רוחנית של ארץ ישראל ובית המקדש, וכל יהודי שנכנס לבית כנסת, בכל מקום שהוא בעולם, זוכה לינוק מעט מקדושתה של ארץ ישראל.]

וכך מסופר בתלמוד (ברכות ח, א), שכאשר שמע רבי יוחנן שישנם יהודים בבבל שמגיעים לזקנה מופלגת, התפלא מאוד ושאל, הרי נאמר: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה", היינו בארץ ישראל ירבו ימיכם ולא בחוץ לארץ. כיוון שאמרו לו שאותם זקנים משכימים לבית הכנסת בבוקר, ומאחרים לצאת מבית הכנסת בערב, אמר, זהו מה שהועיל להם שיאריכו ימים. נמצא אם כן שקדושת בית הכנסת היא מעין קדושת ארץ ישראל. ועל כן אמרו חז"ל שבעת הגאולה, עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוץ לארץ שייקבעו בארץ ישראל, ששם הוא מקומם הטבעי (מגילה כט, א. ועיין ליקוטי הלכות למהר"ן ביהכ"נ ג'). וכיוון שבית הכנסת הוא מקום קדוש, שבו מתגלה האמונה בה', כל היושב בבית הכנסת בכובד ראש, מקיים מצווה, ועל אחת כמה וכמה כשהוא מתפלל ולומד בבית הכנסת שיש בידו מצווה (שו"ע קנא, א, עפ"י מגילה כח, ב).

[כן סיפרו חז"ל על אשה אחת שהזקינה מאוד, עד שקצה בחייה. באה לפני רבי יוסי בן חלפתא ואמרה לו: רבי, זקנתי יותר מידי, ומעכשיו חיים של ניוול הם, שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה, ואני מבקשת להיפטר מן העולם. אמר לה: במה הארכת כל כך ימים? אמרה לו: רגילה אני, שאפילו יש לי דבר חביב, אני מנחת אותו ומשכמת לבית הכנסת בכל יום. אמר לה: מנעי עצמך מבית הכנסת שלושה ימים זה אחר זה. הלכה ועשתה כך, וביום השלישי חלתה ומתה. לכך אמר שלמה (משלי ח, לד-לה) "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזויות פתחי, כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה" (ילקו"ש תת"ק).]

מאמר ב:**לימוד בעיון חבורה בעניין בית הכנסת כמקדש מעט**

חיינו של יהודי סובבים ונעים סביב בית הכנסת. תפילותיו נישאות משם שלוש פעמים ביום; שם מקום לימוד התורה, כינוסים תורניים, שמחות ואזכרות. עם זאת, הלכות בית הכנסת נותרו כמצווה שאין לה דורשים.

מקדש מעט: מורא מקדש

בעל ה"שולחן ערוך" פותח את הלכות בית הכנסת (אורח חיים סימן קנא) בכמה דינים הנוגעים לקדושת המקום: "בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהם קלות ראש, כגון שחוק, והיתול, ושיחה בטילה, ואין אוכלים ושותים בהם, ולא מתקשטין בהם, ולא מטיילין בהם, ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים... ואין מחשבים בהם חשבונות... ואין מספידיים בהם...".

בעל ה"משנה ברורה" (ס"ק א) מסביר את הטעם להלכות אלו: **"כי הם נקראים מקדש מעט, ובמקדש כתיב ואת מקדשי תיראו, שיהא מוראו של השוכן בה עליו"**. עלינו ללבן את ההלכות הנובעות מהיות בית הכנסת "מקדש מעט" – במה הם דומים, ובמה אינם.

דין תורה או דרבנן ואיסור נתיצת אבן מבית הכנסת

לדעת ה"יראים" (מצוה תט) חובת מורא בית הכנסת היא מצווה דאורייתא, ואסור מן התורה לנהוג בבית הכנסת מנהג ביזיון. יסוד דבריו, כפי שמובא ב"חיי אדם" (כלל יז, סעיף ו), הוא מדברי הגמרא (מגילה כט, א), שם דרשו את הכתוב "ואהי להם מקדש מעט" (יחזקאל יא, טז) על בתי כנסת ובתי מדרש. מכאן, שחובת "ומקדשי תיראו" נאמרה על בתי כנסת. החיי אדם הביא את דברי היראים, ופוסק כמותו.

מאידך גיסא, ברמב"ן ור"ן (ר"ן, מגילה ח, א מדפי הרי"ף) נראה שקדושת בית הכנסת אינו דין תורה אלא מדרבנן. [הרמב"ן כתב (כפי שהובא שם) ש"בית הכנסת עשו אותו במשמשי מצווה", ואילו ה"ר"ן כתב **שכיון שרגילים לומר בו דברים שבקדושה, "הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם"**. וכך מכריע בעל ה"פרי מגדים" (משבצות זהב, ריש סימן קנג), ע"ש שחילק בין קדושת בית הכנסת לבין קדושת ספר תורה – זה מדרבנן וזה מדאורייתא.

בפירוש "תועפות ראם" על ספר "יראים" (שם) עמד על שאלה זו, וכותב השלכה אפשרית בשם ס' האשכול בנוגע לנתיצת אבן מבית הכנסת. אם קדושת בית הכנסת היא מן התורה, אזי שייך כאן איסור "לא תעשון כן לה' אלקיכם" (כפי שנאמר על בית המקדש), ואם אינו אלא מדרבנן, אזי ליכא איסור, וע"ש בשם "אשל אברהם" (סימן קנב, ס"ק ו) שנסתפק בזה. בנוסף, וראה גם ב"שדה חמד" (מערכת בי"ת, אות סג) שהאריך להביא כמה שיטות אם קדושת בית הכנסת היא מן התורה או מדרבנן, ואף כותב את ההשלכה הנ"ל לעניין איסור נתיצת אבן מבית הכנסת.

אולם בודאי חידוש רב הוא שיהיה איסור נתיצת אבן בבית הכנסת, וכבר העיר בפירוש "תועפות ראם" שם שאין הכרח בדבר, וגם אם קדושת בית הכנסת מן התורה ייתכן שאין קדושתו שווה לקדושת המקדש. וראה גם בשו"ת "שבט הלוי" (ח"ג, או"ח סימן יג) שדן באם מותר לנתץ אבן חיצונית מקירות בית הכנסת לצורך בניית סוכה. והביא משו"ת דברי חיים (או"ח סימן ג) שגם אם קדושת בית הכנסת מדרבנן, עדיין ייתכן שאיסור נתיצת אבן הוא איסור תורה, מכוח השכינה השורה בבית הכנסת. **אולם לבסוף כתב שם כמה צירופים להקל: כיון שמדובר באבן חיצונית, [וגם יבואו מתפללים לסוכה, ויעשה על-ידי גוי, ע"ש].**

מצות בנין בית הכנסת: "ועשו לי מקדש"

ב"שדי חמד" (שם) כותב שיש לדון לאור חידושו של ה"יראים" (ושאר פוסקים שכתבו שיש דין תורה של "מקדש מעט", ע"ש בשם מבי"ט ועוד) בגדר חובת בנין בית הכנסת. וכתב שאע"פ שמצווה זו לא הוזכרה בתורה או במוני המצוות, **מכל מקום יש לומר שכלולה היא במצוות הכתוב "ועשו לי מקדש"**, ע"ש שהביא כן ספר תוכחות חיים (הרב חיים פאלאג'י, בשם ס' נחמד למראה).

לפי זה מובן שמה שכופים בני העיר זה את זה לבנות בית הכנסת (כפי שנפסק בשו"ע או"ח, סימן קנ, סעיף א) אינו רק מדין כפייה על צרכי רבים, אלא מדין כפייה על המצוות, **לקיים מצוות עשה של "ועשו לי מקדש"**. מאידך, לפי ספר "יד ימין" (סימן נ) אין זה אלא מדין כפייה על צרכי רבים. וכתב שבמקום שאין מי שיכפה את הרבים על צרכי ציבור, אין מצווה (מדאורייתא או מדרבנן) לבנות בית הכנסת.

פתחי בית הכנסת

בתוספתא שנינו (מגילה פרק ג, הלכה יד): "אין פותחין פתחי בתי כנסיות אלא למזרח, שכן מצינו בהיכל שהיה פתוח למזרח, שנאמר (במדבר ג, לח) והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה". הלכה זו קובעת שמקום הפתח בבית הכנסת צריך להיות כצורת הפתח שהיה בבית המקדש – מכוון כנגד פתח ההיכל וקודש הקדשים.

ארון הקודש צריך לעמוד בכיוון אליו מתפללים (ארץ ישראל, ובא"י-ירושלים), ולכן, הפתח צריך להיות מכוון כנגדו. כך נפסק בשו"ע: "אין פותחין פתח בהכ"נ אלא כנגד הצד שמתפללין בו באותה העיר, שאם מתפללין למערב יפתחוהו למזרח, כדי שישתחוו מן הפתח נגד הארון, שהוא ברוח שמתפללין נגדו". כמו שהנכנס לעזרה היה משתחוה אל מול ההיכל, כך הנכנס לבית הכנסת משתחוה מול ארון הקודש.

מיקום הבימה - באמצע ההיכל

הרמ"א (סימן קנ, סעיף ה) מביא את דברי הרמב"ם (הלכות תפילה, פרק יא, הלכה ג) שמקומה של הבימה הוא באמצע בית הכנסת. בביאור הגר"א מציין שהמקור לדין זה נמצא במסכת סוכה (נא, ב) [שם מסופר שבבית הכנסת שבאלכסנדריה בה היו כפליים כיוצאי מצרים], ובימה של עץ באמצעיתה.

טעם הדבר מבואר ברמב"ם שהוא כדי שישמעו כולם את קריאת התורה. כך גם כותב ה"כסף משנה" (שם): "ואל תשיבני מהבימות שבונים בימים האלו בקצת מקומות בסוף בית הכנסת, כי העמדה באמצע אינו מהחיוב, אך הכל לפי המקום והזמן. שבאותם הזמנים שהיו בתי כנסיות גדולים עד מאד היו צריכים להעמיד בימה באמצע כדי להשמיע לכל העם, אבל בזמנים הללו שבעוונותינו בתי כנסיות שלנו הם קטנים וכל העם שומעין, יותר נוי הוא להיות לצד אחד מלהיות באמצע".

מבואר מתוך הדברים שאין חובה לעשות בימה באמצע בית הכנסת, אלא שכך היו עושים על מנת שישמעו כולם. אבל, כאשר אין צורך בכך, מותר למקם את הבימה באחד מצידי בית הכנסת. שו"ת "חתם סופר" (או"ח סימן כח) מוסיף טעם אחר מסברא, "שאנו מחזיקים הבימה שבה קורין תורת הקרבנות כמו מזבח, שמפני כן מסבבים הבימה בחג הסוכות כמו שסובבו המזבח, ואותו מזבח שעמד בהיכל לפני ארון הקודש שהוא מזבח מקטר קטורת היה עומד באמצע הבית, מכוון בין מנורה לשלחן, וכפירש"י בפרשת תרומה, וכמבואר בש"ס ורמב"ם. ויען הבימה שלנו עומדת בפנים כמזבח הפנימי, ע"כ ראוי להעמידו באמצע בית הכנסת לדמותו לבית המקדש בכל האפשר, ואין לשנות במקדש מעט שלנו".

כידוע (ראה ביאור הלכה, סוף סימן קנ), ה"חתם סופר" נלחם קשות נגד כת הרפורמים, שביקשו לשנות את מנהגי בית הכנסת, ובתוך כך למקם את הבימה בקדמת בית הכנסת. בזה חשבו הרפורמים לדמות את בית הכנסת לבתי התפילה של אומות העולם. ומסיים החת"ס: "והכלל: חדש אסור מהתורה".

[אולם רבי משה פיינשטיין ב"אגרות משה" (או"ח ח"ב, סימן מא) תמה על מה שדימה החתם סופר את הבימה למזבח הפנימי. שכן, שני הדברים שהזכיר החתם סופר (פרשת הקרבנות וסיבוב חג הסוכות) היו במזבח העולה. ומוסיף עוד רבי משה, שהיה לו ל"חתם סופר" לומר שהבימה דומה למזבח העולה שהיה באמצע העזרה, ועוד יותר מצומצם ממזבח הזהב שבהיכל, וצ"ע בטעמו. ומסיים: "אבל עכ"פ לטעמו, וכן איתא בשו"ת משיב דבר (סימן טו) שהוא דמי למזבח, יש נמי לעשות באמצע, שכן היה מזבח הזהב בפנים ומזבח העולה בעזרה". והמשיך שכיון "שהוא רק מסברא בלא מקור, אין להחמיר שתהיה הבימה מצומצמת באמצע בית המדרש". כך גם פסק רבי משה (סימן מב) לפי זה, שאין להחמיר שלא להתפלל בבית כנסת שהבימה אינה באמצעיתה, ומה שהחמירו בזה ביותר הוא דווקא במדינת הונגריה, כדי למגר את תופעת ההשכלה ואת רשעת הרפורמים.

עליות בית הכנסת: דמיון לעזרה או להיכל

על דרך השאלה הנ"ל אם יש לדמות את הבימה למזבח הפנימי או למזבח העולה, מצאנו דיון בנוגע לעליית בית הכנסת: האם יש להן דמיון לעליית היכל או לעליית עזרה.

על כך כותב ה"בית יוסף" (סימן קנא, אות יב): "כתב המרדכי בפרק קמא דשבת (סי' רכח) בשם רבינו מאיר, איני יודע איסור גמור להשתמש בעלייה שעל גבי בית הכנסת כמו שכתבתם, דאפילו גגין ועליות דעזרה לא נתקדשו. מיהו יש לזהר מלהשתמש שם תשמיש קבוע של גנאי כגון לשכב שם. ומהרי"ק כתב בסימן קס"א (ענף ז) בשם המרדכי (שם), ושם דומה לעליות היכל שנתקדשו, כדאמרינן בפרק כיצד צולין (פו, א) דמקדש מעט שלנו יש לנהוג בו מקצת קדושה ומעין קדושת היכל".

בעקבות דבריו ב"בית יוסף", פוסק בעל ה"שולחן ערוך" (סימן קנא, סעיף יב): "יש לזהר מלהשתמש בעליה שעל גבי בית הכנסת תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם; ושאר תשמישים, יש להסתפק אם מותר להשתמש שם". וביאר במשנה ברורה (ס"ק מ) שהספק הוא "אם לדמותו לעליות העזרה דלא נתקדשו, או כיון דבית הכנסת ובית המדרש נקרא מקדש מעט, יש לדמותו לעליות היכל דקי"ל דנתקדשו בקדושת היכל".

דמיון בית הכנסת למקדש מתבטא באיסור נוסף. רבי עקיבא איגר בגליון שו"ע (סימן קנ, סעיף א) כותב בשם הר"ד ערמאה, שיש איסור מדרבנן לנטוע אילנות בחצר בית הכנסת, מדין "לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה'". דין זה נידון הרבה בדברי הפוסקים, כמו שהביא בפסקי תשובות (סימן קנ, אות יט, הערה 90) – יש הכותבים לאיסור, ויש להיתר.

מנהגים נוספים: נרות, מדרגות, ופרוכת

כותב השו"ע (קנא, ט) "ונוהגין להדליק בהם נרות לכבדן", ובמשנ"ב (ס"ק כז) מבאר הטעם "שכן היו עושין במקדש", וראה ב"פסקי תשובות" (קנא, אות יט) שמביא מקורות נוספים למספר הנרות שיש להדליק, ומהו מקום הדלקתם.

ובשל"ה הק' (פרשת תצוה, אות לג) כתב בעניין ה"נר תמיד" שיש בו רמז להדלקת הנרות של בית הכנסת: "אף שבעונותינו הרבים חרב בית המקדש, מכל מקום מצוה הוא להדליק נר בבית הכנסת שנקרא מקדש מעט, ויהיה דולק ערב ובקר בשעת התפלה, כי התפלה היא במקום עבודת הקרבנות בבית המקדש" [כיום מקיימים מנהג זה במנורה חשמלית משום חשש דליקה]. וראה גם במשנה ברורה (סימן תקיד, ס"ק לא) שמותר להדליק נרות ביהכ"נ ביו"ט, ואפילו ביום, משום כבוד בית הכנסת, כמו שנאמר "כבוד ה' באורים".

עוד מבואר ב"פסקי תשובות" (בשם מהרי"ץ דושינסקיא ח"א, סימן יד), שיש להדר לעשות שלש מדרגות העולות לארון הקודש, כמו שהיה במקדש לעלות לדוכן. והביא שכך נמצא בבית הכנסת 'אלטנוי' בפראג.

בענין הפרוכת המכסה את ארון הקודש, נשאל הרב עובדיה יוסף על נדיב אחד שרצה לפאר את ארון הקודש בציפוי זהב – האם יאה לעשות כך במקום הפרוכת התלויה לפני הארון? ענה על כך הרב עובדיה (שו"ת יחיה דעת ח"ו, סימן ט) בשם שו"ת זרע אמת (או"ח סימן כו) שאין להסיר פרוכת מארון הקודש כדי להחליף את ארון הקודש לארון מהודר יותר בו אין פרוכת. הסיבה לכך היא משום שפריסת הפרוכת לא נועדה רק לנוי, אלא על שם האמור במשכן ובמקדש, "והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים".

בנותן טעם להוסיף שבשו"ת "נודע ביהודה" (תניינא, או"ח סימן יח), כשנשאל אודות צורת המבנה של בית הכנסת, לא הקפיד שיהיה בית הכנסת בעל ארבע צלעות. כשהיה צורך בדבר, התיר לבנות בית הכנסת בכל צורה: משולש, משושה, או עגול. אולם סייג את דבריו שם, שאין לשנות את מבנה ביהכ"נ מתוך רצון

להידמות לבתי השרים, ורק מסיבה של צורך מקום, וכדו'. **לפי דברי הפוסקים שהרבו לדמות את בית הכנסת למקדש, לכאורה היה מקום להצריך דווקא מבנה בעל ד' צלעות.**

[לסיום, נחזור ונדגיש את חובת מורא המקדש בו פתחנו. בעל ה"שדה חמד" (מערכת בי"ת, אות סג) כותב בשם ס' רוקח שמי שרגיל לדבר שיחת חולין בבית הכנסת, אפילו שלא בשעת תפילה, "יתענה ארבעים תעניות, וילקה". ומבאר שם (בשם בעל ה"שלמי ציבור") שאע"פ שלא עבר על לאו, יש לו ללקות דוגמת האיסור של ביאה ריקנית למקדש, כי לא הותרה הכניסה לבית הכנסת אלא לצורך עבודה (תפילה) או לצורך לימוד תורה שעדיף מזבח ומנחה. מי שעבר על כך בשיחת חולין, ראוי שילקה על כך.]

וב"משנה ברורה" (סימן קנא, ס"ק א) הביא דבר נורא בשם הסמ"ק: "וכתב בסמ"ק שבעוון קלות ראש בביהכ"נ, נהפכין לבית ע"ג ח"ו". לדאבונו לב, רבים מבתי הכנסת של הדור הקודם בארה"ב, הם כיום כנסיות, ומי יודע אם אין הדבר משום אי-קפידה על קדושת בית הכנסת, כמו שהאריך המ"ב שם (ס"ק ב) בגודל עוון ביזוי בית הכנסת.

ומנגד כתב הרב חיים פאלאג'י בעניין גודל שכר השומר פיו ולשונו בבית הכנסת, שלא לדבר בה שום שיחה בטלה (תוכחת חיים, ס"פ תרומה, עמוד קעג): "כמה מעלות טובות מצינו במי שנוהר שלא לדבר בבית הכנסת שיחה בטלה. בחיים חיותו יראה זרע, יאריך ימים, וחפץ ה' בידו יצלה, ולא ימות לשחת, ולא יחסר לחמו, וכמ"ש לעיל. ועוד בה כי לאחר מותו תנוח נפשו בקבר לשכון לבטח, ואין נרקבים לא גופו ולא עצמותיו".

חלק ד: סיפורים

א: סוטה כב א : דההיא אלמנא דהואי בי כנישתא בשיבבותה, כל יומא הות אתיא ומצלה בי מדרשיה דר' יוחנן, אמר לה בתי לא בית הכנסת בשיבבותך? **אמרה ליה רבי, ולא שכר פסיעות יש לי.**

ב: קדושת בית הכנסת מגיפה גדולה שהתרחשה באחת מעיירות פולין, צומות ודרשות לא עזרו, מי יוכל לעצור את המגפה הנוראה...

מעשה בפולין מאחד העיירות שהיתה בא מגפה והיו היהודים נופלים בה אחד אחרי השני. כל רבני העיר עשו תעניות... דרשות... וחיזוקים לעצירת המגפה. כעבור זמן והמגפה אינה חולפת ביקשו רבני הקהילה מהציבור, כל מי שידוע לו על איזה עבירה שעשו בעיר יבוא ויאמר לנו שכך אולי נצליח לעצור את המגיפה. בעיר ההיא היה יהודי אחד שאף פעם לא בא להתפלל בבית הכנסת ואף אחד לא שם לב לכך, לאחר שהרבנים ביקשו לבדוק את המתרחש בעיר החליטו שני אנשים לבדוק למה אותו יהודי לא מגיע להתפלל בבית הכנסת, נעקבו אחריו אולי הוא עושה דברים אשר אינם כדעת המקום. אותם אנשים התחילו לעקוב אחריו ושום דבר אינו שונה הכל תקין באותו אדם, אמרו השנים נעקוב אחריו גם בלילה ואולי נמצא בוא משהו. וכך באמצע הלילה התחילו לעקוב אחריו ושמעו רעשים אותו יהודי הדליק נר ויצא מהבית. השניים עקבו אחריו מרחוק שכך לא ירגיש בהם והיהודי הולך עד שיוצא מהעיר ומגיע לעיר. אותם יהודים פחדו להיכנס אחריו לעיר החשוך והנורא באמצע הלילה, וחששו ששם כנראה עושה דברים שאינם רצויים.

הלכו שניים לרב העיר וסיפרו לו את המעשה. הרב שמע ואמר להם, כל זמן שאתם לא ראיתם אין אפשרות לחשוד בו דבר. אבל פעם הבאה כשהוא מדליק את הנר ויוצא מהבית תקראו לי מיד ואני יבוא אתכם. בלילה שני הגיעו השנים ואיך שהדליק את הנר הרב היה כבר מוכן ויוצא ועוקבים אחריו. כשהגיע היהודי ליער והשניים עצרו, הרב אמר להם, אתם נכנסים איתי ביחד. עקבו אחריו עד שהגיעו לקרחת היער, היהודי התיישב על הקרקע הוציא סידור והתחיל בבכיות נוראות. לאחר מספר רגעים הגיע עוד יהודי ישב לידו והתחיל לבכות איתו ביחד. הרב והיהודים לא הבינו מי היהודי השני, נסו לשמוע לפי הקול ולנחשב אולי זה אחד מבני הקהילה של העיר, אך לא הצליחו. אמר להם הרב, קודם כל זה לא מה שחשבנו עליו משהו רע. אבל מתי שהוא יצא נשאל אותו מי הוא אותו אדם שהיה איתו.

היהודי סיים את הבכיות יצאו מהיער. ניגש אליו הרב, אותו יהודי לא הבין מאיפה בא אליו הרב. הרב אמר לו שצריך אנו לבקש ממך סליחה ומחילה שחשבנו שאתה מגיע ליער ועושה דברים לא ראויים ועקבנו אחריו הואיל ורצינו למצוא פתרון למגפה ואדרבה מצאנו ממך דברים טובים. אבל יש לי כמה שאלות לשאול אותך. **(א)** מי זה האדם שהיה איתך? אותו יהודי התחיל להתחמק אבל הרב אמר לו שגוזר אני עליך בבחינת מרא דאתרא שחייב אתה להגיד לי. אמר לו היהודי אם הרב גוזר חייב אני לספר, אני כבר שנים עושה תיקון חצות בבכיות נוראיות צער גדול על השכינה. בשמים מאוד שמחו מהתיקון שלי וכל לילה שולחים לי את ירמיה הנביא שהוא עצמו היה בחורבן וראה את כל החורבן. **(ב)** אתה רואה את המגיפה בעיר ואתה לא יודע בגלל מה המגיפה בעיר מאיזה עבירה, אם אתה לא יודע תשאל את ירמיה הנביא על מה המגיפה על מה הצער הזה. **(ג)**. למה אתה לא בא להתפלל בבית הכנסת? אמר לו היהודי, מחר אני בבוקר יבא להתפלל בבית הכנסת ואז אחר כך יענו כל השאלות.

שני האנשים שהיו עם הרב לא יכלו להתאפק סיפרו לכולם יש צדיק נסתר בעיר שמגיע מחר להתפלל שחרית. למחרת בבוקר מגיע זמן התפילה ואותו צדיק אינו מגיע, הרב ביקש להתחיל להתפלל ובאמצע הזמירות הגיע הצדיק בטלית ובתפילין הרבה אנשים התעלפו מהפחד שכשראו אותו, היו כאלה שהצטרכו להעיר אותם. התפלל הצדיק איתם וכשנגמר התפילה הרב ניגש אליו ושאל אותו עוד שאלה, למה אנשים התעלפו שבאתה? ודבר שני אמרת כשתבוא לתפילה כל הקושיות יתורצו לי ושום דבר לא תורץ.

אמר לו מה ששאלת למה כל האנשים התעלפו הרי חז"ל אומרים **"וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך זה" תפילין של ראש. "וראו ממך"**. אמר לו גם אני מניח תפילין א"כ מה השונה בנינו.

אמר לו הצדיק, תדע לך שבתפילין לעולם לא דיברתי שיחה בטילה, ואדם שלא מזלזל בתפילין וכן לא מדבר איתם שיחה בטילה, אז מתקיים הדבר שנופל פחד על הסובבים אותו. **ולכן זה הסיבה שאני לא מגיע לבית הכנסת בגלל שמדברים כאן אנשים דברים בטלים וזה אני יכול לסבול את זה ואני פוחד שבגללם אני ייפול בזה. ועכשיו תדע כל הגזירה שיש בעיר הזאת שבבתי כנסיות מדברים דברים בטלים.** הרב שמע את זה הודיע על כל העיר שיש דרשה חשובה, דיבר על אותם חשיבות של דברים בטלים וסיפר את הסיפור עם אותו אדם כולם התחילו לבכות ולחזור בתשובה תלו שלטים על המעלה והחומרה של דברים בטלים בבית הכנסת ומאותו יום בטלה הגזירה
